

EL SURO A LLAGOSTERA

Suros, taps i aglomerat (segles XVIII-XX)¹

JOAQUIM ALVARADO I COSTA

El 22 de maig de 1753 Joan Tarré, taper de Llagostera, féu de padrí d'un casament.² Aquesta és la referència més antiga de la qual es té constància fins a la data d'avui al treball dels taps a Llagostera. Aquesta referència és paral·lela a diverses cites que hom pot trobar en els registres parroquials i als protocols notarials de diferents poblacions del terç oriental de les comarques gironines. Les propietats del suro eren conegudes des de l'antiguitat, però fou a partir del segle XVIII que s'inicià l'explotació massiva a Catalunya d'aquest producte gràcies a l'invent del tap de suro. Llagostera fou una de les poblacions on aquesta indústria s'implantà des d'uns moments molt inicials i on s'hi extengué a gran escala. Al llarg de més de dos segles la indústria del suro esdevingué la més significativa de tota la història de Llagostera i l'evolució econòmica i social d'aquesta vila quedà lligada a l'evolució d'aquest sector industrial.

Diversos foren els factors que propiciaren la implantació d'aquesta indústria a la nostra vila: l'existència d'importantes extensions d'alzina surera; la ubicació geogràfica de Llagostera, a poca distància del port de Sant Feliu de Guíxols, punt de sortida cap a l'exterior dels taps de suro; i la primerenca aparició d'un nombre considerable d'industrials que apostaren clarament pel producte. A aquests factors s'hi afegí l'arribada del ferrocarril de via estreta, el 1892, que unia Sant Feliu de Guíxols amb Girona, element que permeté una més ràpida tramesa del producte a l'exterior.

1. LES ALZINES SURERES A LLAGOSTERA: EXTENSIÓ SUPERFICIAL I PROPIETAT

Com hem indicat, l'aparició del tap de suro comportà una major consideració de les alzines sureres a partir del segle XVIII. Els propietaris de suredes es trobaren, d'un dia per l'altre, que aquells arbres dels quals fins aleshores no n'havien tret més rendiment que d'altres espècies, esdevien generadors de matèria primera d'un producte industrial en expansió.³ La menor qualitat de les suredes franceses facilità que els comerciants francesos vinguessin a buscar aquesta matèria primera als boscos gironins.⁴ Llagostera era una de les poblacions, ubicada a l'extrem sud de la serralada de les Gavarres, on hi havia extensions notables d'aquests arbres. Quina era la superfície forestal que ocupava aquest arbre en el nostre municipi?

Any	Superfície (vessanes)	Percentatge
1733	962,45	5,47
1819	1.062,53	6,21
1879	17.822,40	53,49

Font: TURON, 1998:
p. 75, p. 81 i p. 84.

Taula 11.1. Extensió superficial de les alzines sureres a Llagostera

L'alzina surera és un arbre que creix esporàdicament al costat d'altres espècies forestals, cosa que en dificulta el càlcul de l'extensió en una zona determinada. A les comarques gironines es desenvolupa al costat dels pins, de les alzines, dels roures, etc. El recompte més recent fins a la data indica l'existència a Catalunya de 70.709 hectàrees de sureda. Es tracta de la cinquena espècie forestal més extensa, un 5,23% dels boscos de Catalunya. A la serralada de les Gavarres es calcula que les suredes ocupen unes 31.000 hectàrees.⁵

Pel cas de Llagostera, una font per aproximar-nos a l'extensió de les suredes serien els cadastres i els amillaraments, recompte de les propietats agrícoles, forestals i ramaderes d'un municipi. Carles Turon estudià els cadastres de 1733 i 1818 i l'amillarament de 1879 i ens facilità les dades que compilem en la taula 11.1.⁶

Si féssim cas del que indica la font hauríem de creure que l'alzina surera hauria viscut un increment espectacular en la seva superfície en el terme municipal de Llagostera. La veritat és que les limitacions de la font ens obliguen a ser més escèptics. En aquella època no es disposava de mitjans suficients per a una correcta medició de l'extensió superficial de les suredes. A més, malgrat que l'amillarament fa sortir a la llum un nombre remarcable de superfície de sureda que no havia estat mai cadastrada, cal tenir en compte que és una font que es basava en les declaracions verbals dels propietaris, cosa que facilità l'ocultació de grans superfícies de conreu i forestal.⁷ Malgrat aquestes limitacions, ara per ara és la font que ens permet una aproximació més correcta a les extensions superfícies d'una espècie en un municipi determinat. Cadastres i amillaraments també ens permeten fer-nos una idea de la propietat d'aquestes suredes. En el cas de Llagostera apreciem un cert acaparament d'aquesta espècie per part dels principals hisendats locals. El 1733 8 propietaris tenien la possessió de 433,72 vessanes de sureda, gairebé la meitat de les del municipi. El 1819 els 9 principals propietaris disposaven del 47,78% de les alzines sureres llagosterenques. Finalment, el 1879, detectem que mentre 79 propietaris disposaven del 17,18% de la superfície d'alzines sureres, els nou principals hisendats de la vila tenien el control del 45,07% (cf. Taula 11.2).⁸

En tot cas, observem que l'alzina surera representava un percentatge molt destacable entre els diferents aprofitaments agraris i forestals de Llagostera. Així, els hisendats locals comptaven amb importants extensions d'un arbre generador de matèria primera d'una indústria en expansió. La indústria surera tingué tendència a implantar-se en localitats properes a extensions d'alzina surera. Gràcies a això Llagostera estigué entre les poblacions que conegueren la implantació de la indústria del suro des d'uns moments molt inicials. I els propietaris forestals es trobaren amb noves possibilitats de negoci amb les seves alzines sureres.

Propietari	Superfície (vessanes)
Joan Rissech	1.445,00
Narcisa Ferrer Codolar	1.181,30
Antoni Vidal de Llobatera	1.156,00
Pere Domènech Sureda	1.070,00
Antoni Llambí	794,10
Josep Vall-llovera	670,00
Pere Noguera	660,00
Bonaventura Madrenys	530,00
Marià Raurich	527,00

Font: TURON, 1998: p. 84.

Taula 11.2. Principals propietaris d'alzines sureres, 1879

2. QUAN LA INDÚSTRIA SURERA ERA INDÚSTRIA TAPERA: LA FABRICACIÓ DE TAPS (S. XVIII-XIX)

A partir de la primera referència de 1753, apareixen altres cites a tapers llagosterencs: Joaquim Provençal el 1757, Miquel Mir el 1761 i Salvi Estrach el 1762 són citats com a tapers als registres parroquials,⁹ senyal que aquest ofici ja tenia la consideració de tal a mitjans del segle XVIII. Llagostera fou una de les poblacions “*first comers*” en el món surer i la implantació devia ser molt accelerada. En són una prova els 28 tapers que el 7 de setembre de 1791 signaren escriptura de procura a favor de Francesc Jofra, Pere Sentí i Agustí Vilà, tapers de Sant Feliu de Guíxols perquè els representessin davant del rei en la defensa dels seus interessos.¹⁰ A finals del segle XVIII la fabricació de taps ja havia aconseguit una considerable implantació en aquesta població, els tapers ja s’organitzaven en la defensa dels seus interessos. Al llarg del segle següent es multiplicaren les referències a establiments on s’elaboraven taps. Ramir Medir ubicava 42 fàbriques a Llagostera l’any 1842, quarta població catalana amb major nombre d’establiments.¹¹ En canvi, en el recompte d’indústries que féu Francisco Giménez Guitèd l’any 1862 s’indicà l’existència a Llagostera de 13 fàbriques de taps.¹² A què es deu aquesta reducció en les cites? L’explicació rau en les característiques de la fàbrica de taps “tipus” del moment. Com que es tractava d’un treball plenament artesanal no calien grans establiments on elaborar els taps. Fins a finals del segle XIX cohabitaren els tallers de petites dimensions, d’una dotzena de treballadors aproximadament, amb altres establiments que podem catalogar com a familiars.¹³ Tots els establiments citats per Giménez Guitèd tenien un mínim de 15 treballadors, aquest autor només considerava com a fàbrica els establiments d’unes mínimes dimensions. En canvi, Medir donava aquest caràcter de fàbrica a tot local, fós de les dimensions que fós, on s’elaboressin taps de suro.

Es conserven Matricules de la contribució industrial –recomptes dels establiments industrials i comercials ubicats en una població determinada– a Llagostera des de 1851 (cf. Apèndix 1). Aquell any, i els dos següents, tributaren 22 establiments on es feien taps a la nostra vila.¹⁴

	1831	1838	1861	1895
Població	1.611	1.753	3.640	4.237
Treballadors del suro	38	53	230	451
Homes	37	52	228	445
Dones	1	1	2	6
Tapers	38	53	230	447
Altres oficis	–	–	–	4
Nascuts a Llagostera	37	53	–	322
Nascuts fora de Llagostera	1	–	–	129

Font: AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Població, Padrans d'habitants.

Taula 11.3. Treballadors del suro a Llagostera en el segle XIX

La font salta a l'exercici de 1879-80, any en què tributaren 17 establiments.¹⁵ Les referències a fàbriques de taps es multipliquen notablement durant el darrer decenni del segle XIX, a l'exercici 1893-94 s'anota l'existència de 54 fàbriques de taps.¹⁶

Les referències al nombre de treballadors també s'incrementaren notablement al llarg del segle XIX. Giménez Guitad indicava que els 13 establiments citats l'any 1862 donaven feina a 387 treballadors.¹⁷ En un altre recompte, realitzat el 1884, Josep Gich i Manuel Gil indicaven la presència de 630 homes i 50 dones que feien taps a les fàbriques de Llagostera.¹⁸ Finalment, Emili Serrat Banquells ubicava 980 tapers a la nostra vila l'any 1897, dels quals 50 eren dones.¹⁹ Els padrons d'habitants de la vila també posaren de manifest aquest increment del nombre de treballadors al llarg del segle XIX (cf. Taula 11.3).

En les dades del padró de 1895 és digne d'esment fer una referència al paper dels tapers que no havien nascut a Llagostera, gairebé un 30% del total. Al llarg del segle XIX s'inicià un fenomen de concentració del treball dels taps en diverses poblacions, per motius diversos, però sobretot per les facilitats per al transport. El 1892 s'inaugurava la línia de ferrocarril de Sant Feliu de Guíxols a Girona, on empalmava amb el tren "gros" que anava a la frontera. Llagostera –i Cassà de la Selva– es trobaren amb un mitjà de locomoció que permetia una major rapidesa en el transport, tant del suro en planxa com dels taps. Les fàbriques de taps ja podien disposar amb més rapidesa de la matèria primera –provinent en aquells moments, en la major part, del sud-oest peninsular– i podien enviar directament els taps elaborats cap a Girona i cap als punts de venda exteriors. La revolució del ferrocarril facilità un primer procés de concentració industrial surer en les poblacions per on passava el tren. Així, els fabricants de taps llagosterencs deixaren d'anar a l'estació de Caldes de Malavella.²⁰ Però, per altra banda, poblacions on s'hi havia conegut una implantació prou important de la fabricació de taps començaren a patir una reducció d'aquesta activitat pel fet de no poder disposar d'aquest mitjà de transport. Fou el cas de Tossa de Mar,²¹ població on es coneixia el treball dels taps des dels orígens del negoci, però que visqué una forta davallada en aquesta indústria a partir del darrer terç del segle XIX, coincidint amb l'aparició dels ferrocarrils. Un nombre important de tapers tossencs es traslladaren a Sant Feliu de Guíxols, però també molts vingueren a les fàbriques de Llagostera.

Al llarg d'aquesta etapa, doncs, veiem com l'obrador manual fou el protagonista de la industrialització surera, a Llagostera i a tot arreu. Això conformà una major proximitat social entre els propietaris dels establiments i els seus treballadors, la comunitat d'interessos era major que a les fàbriques de grans dimensions. Aquest seria un element que explicaria les poques notícies de què disposem avui dia sobre conflictivitat social abans de 1890. En el cas llagosterenc, l'episodi més antic conegut és la participació de tapers llagosterencs a la revolta de la Teulera, de 1830, un intent dels tapers de Llagostera i d'altres poblacions properes d'evitar l'exportació de suro sense obrar, que acabà amb moltes detencions.²² Més endavant, tenim constància de l'adhesió de la societat fraternal de tapers llagosterencs a l'Associació Internacional de Treballadors, l'any 1872, en la seva secció bakuninista,²³ però no hi ha notícies que indiquin conflictes a la vila durant el Sexenni Revolucionari.²⁴

És a partir de la primera edició del Primer de Maig, celebrada el 1890, que detectem un notable increment en la conflictivitat social a Llagostera, protagonitzada pels treballadors del suro. La reclamació de la jornada de les vuit hores, element cohesionador a nivell català d'aquesta jornada reivindicativa, s'afegia a les peticions particulars dels tapers d'increment en els seus salaris.²⁵ La gran diferència en els punts de vista entre patrons i obrers obligà a la mediació del mateix governador militar de la província. El 7 de maig Joaquín Ahumada es reunia amb representants de les dues parts per tal d'intentar arribar a una transacció, sense resultats positius.²⁶ La vaga no es donà totalment per finalitzada fins el 7 de juny, amb la reincorporació dels triadors a les seves tasques.²⁷ Observem com la reincorporació al treball fou progressiva. Segons s'indica en una carta adreçada per l'industrial Francesc Coris Mundet al seu soci d'Epernay, datada el 9 de maig, part important dels treballadors volien arribar a una transacció i es presentaren als patrons demanant la reincorporació a la feina en les condicions anteriors a l'inici de la vaga.²⁸ En canvi, com hem vist, els triadors no es reincorporaren fins el 7 de juny. Malgrat que a l'alçada de 1890 l'estructura de les empreses sureres de Llagostera continuava basant-se en el taller de dimensions petites, ja hi havia una diferenciació important entre propietaris dels tallers i treballadors i, dins aquests, entre les seves diferents categories. Els triadors, i també els carradors, que eren les dues categories més ben considerades i, per tant, més ben pagades de les fàbriques de taps, tenien una major capacitat de resistència en moments de conflicte de classe.

A tall de recapitulació, hem d'indicar que durant els primers cent cinquanta anys d'història de la indústria surera, Llagostera es consolidà com una de les poblacions on s'hi implantà amb força des d'uns moments molt inicials. El segle XIX s'acabava amb Llagostera ubicada entre les poblacions sureres catalanes de major pes.

3. MÀQUINES I AGLOMERAT. TRANSFORMACIONS I CONTINUÏTATS EN LES CARACTERÍSTIQUES DE LA INDÚSTRIA SURERA LLAGOSTERENCA (SEGLE XX)

El 1901 la Matrícula industrial de Llagostera indicava la presència de 51 fàbriques de taps.²⁹ Els establiments mitjans que hom podia veure al llarg de la Catalunya surera del

AMLLA, col·lecció Ajuntament de Llagostera. Autor desconegut, reg. 292.

Figura 11.4. Els treballadors de la fàbrica de Francesc Coris Mundet, a la darrerria del segle XIX, amb les eines que utilitzaven. Encara predominava el treball artesanal.

moment, els tallers que tenien entre dotze i vint treballadors que elaboraven els taps manualment, eren l'element més característic d'aquest paisatge industrial (cf. Figura 11.4). A aquests 51 establiments calia sumar la xarxa de treball domèstic, tapers que treballaven en família, individualment, que tingueren una presència molt important a les nostres comarques fins a èpoques prou avançades. Una mostra de la seva presència a Llagostera serien les vendes de carracs a l'empresari Martí Montaner, de Palamós –tot i que nascut, precisament, a Llagostera—³⁰ una de les fàbriques amb major grandària del moment i de les més importants en la història de la indústria surera catalana. Des dels darrers decennis del segle XIX detectem com les grans fàbriques esdevingueren els clients dels obradors tradicionals, una dualitat en els tipus d'establiment que es perllongà durant bona part del segle XX.³¹ L'anàlisi de la correspondència comercial entre els fabricants de taps de Llagostera i aquest industrial treu a la llum la gran importància del treball en els establiments no reconeguts com a fàbriques, entre 1897 i 1913 gairebé el 40% dels carracs adquirits per Montaner en establiments llagosterencs foren comprats en fàbriques que no tributaven en concepte de Contribució Industrial.³² A l'alçada de 1919 el treball en establiments no reconeguts oficialment com a fàbriques continuava tenint la seva importància, mentre la

AMLLA, col·lecció Ajuntament de Llagostera. Autor desconegut, reg. 294.

Figura 11.5. Fotografia dels treballadors de la fàbrica de Francesc Coris i Josep Raset, cap al 1910, sense eines a les mans, senyal que ja disposaven de màquines per al treball del suro.

Matrícula industrial de 1919 indicava la presència de vint fàbriques de taps,³³ un total de 39 fabricants van presentar instància a l'Ajuntament de Llagostera a finals de 1919 indicant que s'adherien al locaut patronal.³⁴

En tot cas, des de 1900 s'estaven produint importants transformacions en el sector del suro. El més remarcable fou l'expansió de les màquines. Tot i que les primeres referències de màquines de taps a Catalunya daten de 1850, fou a partir del primer decenni del segle XX quan aquestes s'expandiren a gran escala per la Catalunya surera. La principal protagonista d'aquesta expansió fou la garlopa (cf. Figura 11.5), que fou objecte d'importants transformacions tècniques, però també la màquina de barrina i la d'esmeril.³⁵ La introducció d'aquestes màquines comportà importants transformacions en el paisatge industrial surer català: la progressiva implantació d'establiments de majors dimensions i la feminització del treball. L'altra gran transformació fou l'aparició d'altres possibilitats per a la indústria surera. La indústria surera ja no era només indústria tapera, sinó que s'obrí a altres productes: discs de suro, llana de suro, paper de suro i, sobretot, aglomerat expandit. L'empresa *Miquel, Vincke y Cía* de Palafrugell esdevingué la principal empresa surera catalana que tragué partit de les noves demandes que el suro generava des de principis del segle XX.³⁶

En quina mesura aquestes transformacions repercutiren a Llagostera? Les Matricules industrials indiquen una reducció del número d'establiments surers al llarg dels primers vint anys del segle XX: dels 51 establiments que tributaven el 1901 es passà als 23 de 1906 i als 14 de 1912. Després del parèntesi de la Gran Guerra, moment de gran crisi que comportà el tancament de múltiples empreses, el sector visqué una nova revifalla durant els anys vint: 21 fàbriques durant l'exercici 1920-1921 i 43 el 1923-1924.³⁷ Ramir Medir ubicava a Llagostera 2 fàbriques d'aglomerat de suro i 30 fàbriques de taps l'any 1929.³⁸ I l'any 1934 hi havia 30 empreses de Llagostera que eren membres del *Fomento de la Industria y Comercio Corcho-taponero*. D'aquestes empreses, 23 declaraven que es dedicaven a l'elaboració de carracs, Gerard Coris indicava que elaborava carracs, taps, granulats i serradures, Emili Raset que elaborava carracs, taps i especialitats i els 5 restants es definien com a fabricants de taps.³⁹ També cal fer esment als 15 establiments surers que a principis del decenni de 1940 van respondre a l'enquesta que els trameté la Cambra de Comerç de Sant Feliu de Guíxols de cares a l'elaboració de la *Causa General*.⁴⁰ D'aquests, 1 es definí com a fàbrica d'aglomerats –*Industrial Química de Cataluña*–, 1 com a especialitats de suro –Martí Puig Gafarot– i la resta com a fàbriques de taps i indústries de suro en general.⁴¹

Les referències a maquinària s'incrementaren a partir del decenni de 1910. El 1913 Joaquim Coris Codolar declarava tenir 10 màquines. L'exercici 1922-1923 es declaraven 7 màquines; el 1928 se'n declaraven 35 i el 1930 ja eren 69.⁴² Els fabricants llagosterencs apostaren per les màquines, l'augment de la demanda comportà la necessitat de mecanitzar els processos productius. En aquests anys les principals empreses sureres internacionals apostaven per l'aglomerat com a principal producte surer objecte d'explotació i comercialització.⁴³ A Llagostera també es conegué aquesta fabricació, trobem des de mitjans del decenni de 1920 les empreses *Raset y Casademont* –fins a l'incendi patit el 1929– i *Coris y Cía*.

La reducció en el nombre d'establiments va acompanyada d'una major dificultat per identificar els treballadors del suro als padrons d'habitants. Mentre que el 1910 identifiquem 418 treballadors del suro empadronats a Llagostera, aquesta xifra es reduí a 299 el 1920.⁴⁴ Aquesta reducció es deu, en bona part, a les conseqüències de la Primera Guerra Mundial, la caiguda de la demanda comportà el tancament de múltiples fàbriques de suro a Catalunya, però també pel fet que molts treballadors del suro passen a ser definits com a "operaris" en els padrons d'habitants. En tot cas, el padró de 1920 indica un increment de la població surera femenina, mentre deu anys abans 9 llagosterenques indicaven que eren taperes, aquesta xifra havia augmentat fins a 45 el 1920. Però la xifra s'incrementa notablement si observem les dades del Cens Obrer de 1919.⁴⁵ En el recompte de fàbriques que s'efectuà a Llagostera aquell any 27 fàbriques de taps indicaren que tenien 254 treballadors. I cal que tinguem en compte que aquesta relació és incompleta, sabem que existien més empreses que les que feren arribar les seves plantilles de cares a elaborar el Cens Obrer. A finals d'any, com hem indicat, fins a 39 fàbriques de taps llagosterenques s'adherien al locaut patronal. En la Taula 11.6 presentem les dades que s'extreuen de les declaracions del nombre d'obrers i tasques que realitzaven aquelles 27 fàbriques.

Oficis	Homes	Dones
Tapers manuals	13	3
Tapers maquinistes	–	87
Carradors	95	–
Carradors a màquina	–	2
Triadors	12	20
Peons	6	–
Altres	10	6
TOTAL	136	118

Font: AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Cens Obrer de 1919

Taula 11.6. Treballadors del suro a Llagostera, 1919

La taula anterior posa de manifest la important diferenciació de gènere que produí la introducció de maquinària, no podem deixar de contrastar els 95 carradors, masculins, amb les 87 dones que feien taps a màquina. La mecanització dels processos productius comportà que els empresaris contractessin mà d'obra femenina, traient així profit dels menors salaris que cobraven.

Les notícies de conflictivitat social foren abundants durant el primer quart del segle XX. El segle s'inicià amb una sèrie de vagues en el sector. Les primeres notícies a Llagostera fou la vaga iniciada pels treballadors d'Enric Sans el 7 de juny d'aquell any,⁴⁶ produïda pels acomiadaments realitzats per part d'aquest industrial. Aquesta vaga s'extengué a les fàbriques de Josep Coris Corominas, Francesc Borrell, Joaquim Coris, Francesc Vila i Joaquim Sans. Uns 130 obrers s'adheriren a la vaga.⁴⁷ Un mes més tard la vaga continuava, les manifestacions per la vila del 5 de juliol obligaren a la intervenció de la força pública.⁴⁸ El 14 de juliol es donava per acabat el conflicte.⁴⁹ Aquesta vaga que tingué lloc a Llagostera se sumà a altres produïdes al llarg de l'any 1900 a Sant Feliu de Guíxols, Palamós, Begur, la Jonquera, etc.

Els efectes de la Setmana Tràgica de 1909 es notaren intensament a la Catalunya surera. A Llagostera hi va haver un intent d'incendiar l'església,⁵⁰ de tancament de fàbriques i es tallaren les comunicacions telefòniques i ferroviàries.⁵¹ És digne d'esment que el sometent local s'encarregà de fer front a aquests aldarulls, motiu pel qual fou objecte d'homenatge el 9 d'octubre de 1910. Entre els promotors d'aquest homenatge hi figuraven destacats industrials surers locals, com Josep Coris Corominas, Francesc Coris Mundet i Josep Coris Sabater, a part de Martí Montaner –representat per Miquel Vingut. L'acte comptà amb l'assistència de Valerià Weyler, capità general de Catalunya, i del Marquès de Camps com a vocal de la *Comisión Organizadora de Somatenes*.⁵²

Hem parlat del locaut patronal de 1919, però n'ignorem les conseqüències, tot i que sabem que es desenvolupà en un context de malestar en el sector, arran de les dificultats per la qual passava durant aquells anys. Però sí que sabem que entre setembre i novembre de 1925 els carradors i els tapers maquinistes llagosterencs estigueren en vaga.⁵³

Els anys 30 i 40 foren anys de crisi per al sector. Primerament el crack de Wall Street de 1929 fou el punt d'inici de la Gran Depressió, que reduí enormement el comerç mundial. El sector surer, particularment depenent de les exportacions, en fou molt perjudicat. En el cas català aquesta crisi enllaçà amb la Guerra Civil i amb el primer franquisme. La política autàrquica del règim en els seus primers vint anys d'existència, fou una gran trava per al desenvolupament industrial de Catalunya.⁵⁴ A Llagostera es passa dels 39 establiments matriculats i 71 màquines l'any 1932, als 17 establiments i 5 màquines de 1941.⁵⁵ A partir de la segona meitat dels anys 40 el panorama millorà: dels 30 establiments matriculats l'any 1946, passem als 39 de 1959.⁵⁶ En tot cas, és digne d'esment que al llarg d'aquest període les referències a treball de taps en establiments de petites dimensions no desaparegueren, fins a 1953 les Matrícules industrials encara indicaven la presència de les tradicionals taules de tapers, en convivència amb els establiments de majors dimensions, una constant de la Catalunya surera des de finals del segle XIX. I aquests establiments "menors" sempre representaren entre la meitat i una tercera part de les referències a les Matrícules.

El 1962 les Llicències fiscals substituïren les antigues Matrícules industrials com a padró fiscal de les activitats industrials i comercials a nivell local. La nova font té l'inconvenient que no indica la maquinària existent en cada establiment, únicament es diferencien les fàbriques de taps, de les d'aglomerat i altres variants del sector surer –fàbriques de llana de suro, de flotadors de suro, etc. El 1962 trobem 25 fàbriques de suro a Llagostera, xifra que es redueix notablement a partir de la crisi econòmica de mitjans anys setanta: 15 fàbriques el 1976, 10 el 1978 i 7 el 1988.⁵⁷ En el dia d'avui resten a Llagostera tres empreses, amb unes característiques, evidentment, radicalment diferents de les de les fàbriques de principis del segle XX, com a darrers testimonis de la indústria surera a la nostra vila.

4. CONCLUSIONS

Llagostera fou una de les poblacions catalanes on la indústria del suro s'hi conegué des d'uns moments molt inicials, on s'hi implantà amb força i que sobrevisqué fins a etapes molt recents. És una de les localitats on detectem que tota l'activitat econòmica i social girà al voltant del sector surer, on es generaren importants riqueses i on impactaren amb força les crisis graduals que patí el sector, sobretot en el segle XX. La seva implantació fou ràpida, a l'alçada de 1791 tenim notícia de l'existència d'un mínim de 28 tapers en aquesta localitat.

Al llarg del segle XIX Llagostera visqué l'increment del nombre d'establiments destinats a l'elaboració de taps, aprofitant la seva privilegiada situació, a mig camí entre el port de Sant Feliu de Guíxols, l'estació de tren de Caldes de Malavella i els importants enclavaments industrials de Cassà de la Selva i Tossa de Mar. A més, el 1892 arribà el "tren petit" a la vila, el qual millorà les comunicacions i, per tant, facilità la tramesa de taps elaborats a Llagostera

AMLLA, col·lecció Ajuntament de Llagostera. Autor: ATV (Editorial Àngel Tòrra Viazó), reg.238.

Figura 11.7. L'activitat comercial a l'estació del "tren petit" de Llagostera

cap a l'estació de ferrocarril de Girona i cap al port de Sant Feliu de Guíxols (cf. Figura 11.7). S'incrementà el nombre d'establiments i, progressivament, es marcà una considerable diferenciació social entre propietaris i obrers, que es posà de manifest en l'important cicle de conflictivitat social de 1890-1925.

Amb el canvi de segle les transformacions per les quals passà el sector tingueren repercussió a Llagostera. La implantació progressiva de maquinària facilità un increment en la productivitat dels establiments i una feminització del treball, a l'alçada de 1919 el nombre d'homes i dones treballant a les fàbriques llagosterenques era similar, tot i que aquestes havien estat contractades expressament per a treballar amb les màquines, tal com posen de manifest les dades del Cens Obrer elaborat aquell any. Així mateix, aparegueren fàbriques d'aglomerat. Les crisis periòdiques per les quals passà el sector impactaren a la vila. Tot i que les fàbriques de suro aconseguiren sobreviure més temps que a d'altres localitats, el segle XX ha estat el de la progressiva reculada del sector a Llagostera, sobretot a partir de la crisi dels anys setanta. Avui dia la presència del sector en el nostre municipi és molt mínima, però una passejada pel poble, un senzill cop d'ull a la trama urbanística, posa de manifest la gran mobilització de capitals i de persones que el suro ha representat per a la Llagostera dels darrers dos-cents cinquanta anys.

Apèndix 1. **LES MATRÍCULES INDUSTRIALS DE LLAGOSTERA**

ANY 1851

Joan Casas
Jaume Roure
Joan Masdevall
Feliçà Prats
Josep Noguera i Prats
Llorenç Coris
Jaume Pagès
Felip Erra
Joan Pigrau
Llorenç Vilallonga Sabater
Jaume Coris
Antoni Bordas
Llorenç Barnets
Miquel Vilallonga
Gerard Coris
Joan Ballell
Miquel Coris
Narcís Albertí
Salvador Esteva
Jaume Garriga
Narcís Salvador
Jeroni Noguera

ANYS 1879-1880

Jaume Coris	2 taules, 4 operaris, 1 carrador
Gerard Coris	2 taules, 4 operaris, 1 carrador
Josep Coris Corominas	2 taules, 4 operaris, 1 carrador
Llorenç Borrell	1 taula, 1 carrador
Esteve Lino	1 taula, 1 carrador
Casimir Rodas	1 taula, 1 carrador
Miquel Roquer	1 taula, 1 carrador
Francesc Garriga	1 taula, 1 carrador
Domènec Gotarra	1 taula, 1 carrador
Jaume Pigrau	1 taula, 1 carrador
Josep Pigrau	1 taula, 1 carrador
Joaquim Sais	1 taula, 1 carrador
Jaume Pagès	1 taula, 4 operaris
Josep Prats Codina	1 taula, 4 operaris

Jaume Gotarra Codolar	1 taula, 4 operaris
Joan Compañó	1 taula, 4 operaris
Pere Roure	1 taula, 4 operaris

ANYS 1893-1894

Enric Sans	3 taules, 4 operaris	Pl. Indústria
Joan Raset	1 taula	Pl. Indústria
Narcís Gotarra	2 taules	c/ Major
Francesc Coris Mundet	2 taules, 1 carrador	c/ Concepció
Joaquim Coris	1 taula, 1 carrador	c/ Concepció
Pere Roqueta	1 taula, 4 operaris	c/ Concepció
Salvi Font	1 taula, 4 operaris	c/ Concepció
Pere Ballell	1 taula, 4 operaris	c/ Concepció
Esteve Balmaña	1 taula, 4 operaris	c/ Guifré
Lluís Maranges	1 taula, 4 operaris	c/ Ample
Pere Vergés	1 taula, 4 operaris	c/ Ample
Antoni Ros	1 taula, 4 operaris	c/ Ample
Vicenç Vingut	1 taula, 4 operaris	c/ Ample
Narcís Costa	1 taula, 4 operaris	c/ Ample
Miquel Roquer	1 taula, 4 operaris, 1 carrador	c/ Consellers
Artur Garriga	1 taula, 4 operaris, 1 carrador	c/ Consellers
Narcís Vallmajor	1 taula, 4 operaris	c/ Camprodon
Enric Dumas	1 taula, 4 operaris	c/ Almogàvers
Josep Madí	1 taula, 4 operaris	c/ Almogàvers
Guillem Balmaña	1 taula, 4 operaris	Rambla
Ramon Sans	1 taula, 4 operaris	Rambla
Vídua de Jaume Pigrau	1 taula, 4 operaris	Rambla
Llorenç Pagès	1 taula, 4 operaris	Rambla
Jaume Coris Mundet	2 taules, 4 operaris, 1 carrador	c/ Barcelona
Llorenç Borrell	1 taula, 4 operaris, 1 carrador	c/ Barcelona
Antoni Roig	1 taula, 4 operaris	c/ Barcelona
Jaume Vilà	1 taula, 4 operaris	c/ Barcelona
Victorià Camós	1 taula, 4 operaris	c/ Barcelona
Josep Colom	1 taula, 4 operaris	c/ Barcelona
Esteva y Masgrau	2 taules	c/ Barcelona
Jaume Gispert	1 taula	c/ Sant Pere
Gerard Coris	2 taules, 4 operaris, 1 carrador	c/ Llibertat
Gerard Vidal	1 taula, 4 operaris	c/ Llibertat
Narcís Vidal	1 taula, 4 operaris	c/ Llibertat
Josep Coris Corominas	3 taules, 4 operaris, 1 carrador	c/ Girona
Esteve Lino	1 taula, 1 carrador	c/ Sant Feliu

Narcís Pigrau	1 taula, 1 carrador	c/ Sant Feliu
Joaquim Sans	2 taules	Pl. Capmany
Joan Torrent	1 taula	c/ Girona
Josep Ametller	1 taula	c/ Girona
Joan Gandol	1 taula	c/ Girona
Miquel Codolar	1 taula	c/ Girona
Joan Johera	1 taula	c/ Victòria
Antoni Darder	1 taula	c/ Victòria
Francesc Espinet	1 taula	c/ Victòria
Andreu Serrat Maymir	1 taula	c/ Àlvarez
Pere Balmaña	2 taules, 4 operaris	c/ Hospital
Feliu Gruart	2 taules, 4 operaris	c/ Àlvarez
Joan Rodas	1 taula, 4 operaris	c/ Hospital
Esteve Mundó	1 taula, 4 operaris	c/ Fivaller
Miquel Castelló	1 taula, 4 operaris	c/ Sol
Domènec Sala	1 taula, 4 operaris	c/ Donzelles
Vicenç Aliu	1 taula, 4 operaris	c/ Donzelles
Narcís Gotarra	comerciant de suro	c/ Major

ANY 1901

Enric Sans	3 taules, 4 operaris	Pl. Indústria
Joan Raset	1 taula	Pl. Indústria
Francesc Coris Mundet	2 taules, 1 carrador	c/ Concepció
Joaquim Coris	1 taula, 1 carrador	c/ Concepció
Pere Ballell	1 taula, 4 operaris	c/ Concepció
Vicenç Vingut	1 taula, 4 operaris	c/ Ample
Narcís Costa	1 taula, 4 operaris	c/ Ample
Miquel Roquer	1 taula, 4 operaris, 1 carrador	c/ Consellers
Josep Madí	1 taula, 4 operaris	c/ Almogàvers
Guillem Balmaña	1 taula, 4 operaris	Rambla
Vídua de Jaume Pigrau	1 taula, 4 operaris	Rambla
Jaume Coris Mundet	2 taules, 4 operaris, 1 carrador	c/ Barcelona
Llorenç Borrell	1 taula, 4 operaris, 1 carrador	c/ Barcelona
Antoni Roig	1 taula, 4 operaris	c/ Barcelona
Jaume Vilà	1 taula, 4 operaris	c/ Barcelona
Gerard Vidal	1 taula, 4 operaris	c/ Llibertat
Josep Coris Corominas	3 taules, 4 operaris, 1 carrador	c/ Girona
Narcís Pigrau	1 taula, 1 carrador	c/ Sant Feliu
Joaquim Sans	2 taules	Pl. Capmany
Josep Ametller	1 taula	c/ Girona
Antoni Darder	1 taula	c/ Victòria

Francesc Espinet	1 taula	c/ Victòria
Andreu Serrat Maymir	1 taula	c/ Àlvarez
Pere Balmaña	2 taules, 4 operaris	c/ Hospital
Narcís Gotarra	comerciant de suro	c/ Major
Claudi Font	1 taula	c/ Concepció
Amadeu Vilà	1 taula	c/ Victòria
Gustau Barrera	1 taula	c/ Sant Feliu
Ramon Masgrau	1 taula	c/ Ganix
Napoleó Martinell	1 taula	c/ Ganix
Antoni Clos	1 taula	c/ Jaume I
Ramon Sauri	1 taula	c/ Alameda
Antoni Gascons	1 taula	c/ Alameda
Emili Gispert	1 taula	c/Joan Fivaller
Narcís Torrent	1 taula	c/ Girona
Llorenç Pagès	1 taula	c/ Girona
Miquel Castelló	1 taula	c/ Santa Anna
Pere Sala	1 taula	c/ Llibertat
Pere Roqueta	1 taula	c/ Concepció
Josep Coris	1 taula	c/ Concepció
Francesc Garriga	1 taula	c/ Santa Anna
Joaquim Estela	1 taula	c/ Sant Feliu
Miquel Pous	1 taula	c/ Girona
Francisco Bender	1 taula	c/ Girona
Josep Sendra	1 taula	c/ Migdia
Josep Coris Codolar	1 taula	c/ Llibertat
Josep Lloveras	1 taula	c/ Concepció
Joaquim Trias	1 taula	c/ Olivereta
Andreu Vergés	1 taula	c/ Ample
Victorià Pagès	1 taula	Pl. Indústria
Pere Roura	1 taula	c/Sant Llorenç
Jaume Gotarra	1 taula	c/ Llibertat

ANYS 1919-1920

Ampeli Llorens	1 taula	c/ Camprodon, 64
Ramon Masgrau	1 taula	c/ Sant Feliu, 41
Pere Sala	1 taula	c/ Llibertat, 22
Fèlix Roqueta Martinell	1 taula	c/ Girona, 53
Pere Freixas	1 taula	c/ Barcelona, 4
Narcís Nohé	1 taula	c/ Santa Anna, 11
Francesc Roquet Carreras	1 taula	c/ Victòria, 4
Josep Sendra Carreras	1 taula	c/ Migdia, 36

Joaquim Vidal y Compañía	1 taula	Cantallops, 12
Francesc Barris	1 taula	c/ Hospital, 10
Joan Ferrer Boada	1 taula	c/ Colometa, 16
Josep Raset Sastre	1 taula	c/ Concepció, 8
Ricard Serrat Miró	1 taula	c/ Àlvarez, 6
Francesc Vila Vingut	1 taula	c/ Sant Felip Neri, 3
Gerard Roqueta	1 taula	c/ Albertí, s/n
Gerard Coris	1 taula	c/ Constància, 2
Antoni Font	1 taula	c/ Concepció, 34
Manuel Bassas	1 taula	c/ Sant Feliu, 22
Joaquim Darder	1 taula	c/ Bon Aire, 2
Francesc Martí Roger	1 taula	c/ Hospital, 12

ANYS 1925-1926

Emili Masgrau	1 taula	c/ Sant Feliu, 41
Pere Freixas	1 taula	c/ Barcelona, 4
Francesc Roquet Carreras	1 taula	c/ Victòria, 4
Joaquim Vidal Morell	1 taula	Cantallops, 12
Joan Nadal	2 taula	c/ Concepció
Antoni Font Brujats	1 taula	c/ Concepció
Josep Raset Sastre	1 taula	c/ Concepció, 8
Espiridió Vilallonga	1 taula	Rambla
Joan Vilallonga	1 taula	c/ Navas
Francesc Barnés Casadellà	1 taula	c/ Hospital
Florenci Vidal Morell	1 taula	c/ Guifré
Viuda e Hijos de J. Carreras	1 taula	Pl. Barceloneta
Artur Ferrer	1 taula	c/ Victòria
Martí y Compañía	1 taula	c/ Ganix
Francesc Roget	1 taula	c/ Camprodon
Emili Esteva	1 taula	c/ Nou
Artur Simon	1 taula	c/ Ample
Llorenç Buixeda	1 taula	c/ Nou
Pere Sala	1 taula	c/ Llibertat
Josep Ametller	1 taula	c/ Girona
Raül Roqueta	1 taula	c/ Victòria
Màrius Compañó	1 taula	c/ Girona
Benaset y Sanmiquel	1 taula	c/ Constància
Artur Roig Raset	1 taula	c/ Barcelona
Gerard Coris Coris	2 màquines taps a mà	c/ Constància, 2
Manuel Bassas	1 màquina taps a mà	c/ Sant Feliu, 22
Màrius Sastre Borrell	2 màquines taps a mà	c/ Victòria, 44

Puig, Rissech y cía	1 màquina rebanar	c/ Barcelona, 10
Raset y Casademont	aglomerat de suro	c/ Campmany, 5
Feliu Roqueta	2 màquines esmeril	c/ Girona
Joan Nadal	2 màquines esmeril	c/ Concepció
Agustí Turró	1 màquina rebanar	c/ Victòria
Francesc Roquet	1 màquina rebanar	c/ Constància
Gerard Coris	1 màquina igualar	c/ Constància
Emili Masgrau	1 màquina rebanar	c/ Panedes
Emili Frigola	1 màquina rebanar	c/ Victòria
Joaquim Darder	1 màquina rebanar	c/ Victòria
Espiridió Vilallonga	1 màquina rebanar	c/ Llibertat
Lluís Martinell	2 màquines rebanar	c/ Donzelles
Feliu Roqueta	1 màquina tallar	c/ Girona
Sebastià Gispert	2 màquines esmeril	c/ Barcelona
Martí y Compañía	2 màquines rebanar i 3 barrines	c/ Ganix
Joaquín Vidal y cía	1 màquina rebanar i 1 mà	c/Camprodon
Benaset y Sanmiquel	6 màquines taps a mà	c/ Constància
Coris y Cía	fàbrica serradures suro	c/ Fivaller
Miquel Casadevall Font	fàbrica virutes suro	c/ Sant Pere

ANY 1936

Emili Masgrau	1 taula	c/ Sant Feliu, 41
Pere Freixas	1 taula	c/ Barcelona, 4
Joan Virallonga	1 taula	c/ I. Vilà
Francesc Roquet Carreras	1 taula	c/ Victòria, 4
Josep Auladell	1 taula	c/ Palau
Joan Nadal	2 taula	c/ Concepció
Antoni Font Brujats	1 taula	c/ Concepció
Espiridió Vilallonga	1 taula	Rambla
Viuda e Hijos de J. Carreras	1 taula	Pl. Barceloneta
Emili Esteva	1 taula	c/ Nou
Narcís Nohé	1 taula	c/ Santa Anna
Pere Recolons	1 taula	c/ Fivaller
Pere Sala	1 taula	c/ Llibertat
Josep Brunet	1 taula	c/ Nou
Joaquim Vidal	1 taula	c/ Ample
Artur Roig Raset	1 taula	c/ Barcelona
Miquel Creus	1 taula	c/ Girona
Conrad Roqueta	1 taula	c/ Girona
Emili Planella	1 taula	c/ Cantallops
Gerard Coris Coris	4 màquines taps a mà	c/ Constància, 2

Franz, Weher y cía	1 màquina taps a motor	c/ Palau
Espiridió Vilallonga	6 màquines rebanar	c/ Llibertat
Emili Planella	3 màquines taps a motor	c/ Cantallops
Màrius Sastre	2 màquines taps a motor	c/ Palau
Miquel Creus	1 màquina taps a motor	c/ Girona
Francesc Roquet	1 màquina a motor	c/ Constància
Gerard Coris	2 màquines taps a motor	c/ Constància
Emili Frigola	1 màquina a motor	c/ Victòria
Espiridió Vilallonga	1 màquina taps a motor	Rambla
Conrad Roqueta	1 màquina taps a motor	c/ Pi i Margall
Coris y Cía	fàbrica serradures suro	c/ Fivaller

ANY 1955

Josep Blanch	1 màquina fer taps
Francesc Roquet	1 màquina rebanar
Climent Casanovas	1 màquina rebanar
Miquel Forn	1 màquina rebanar
Joaquim Matas	1 màquina rebanar
Espiridió Vilallonga	1 màquina rebanar
Joan Virallonga	1 màquina rebanar
Maria Roqueta	1 màquina rebanar
Josep Auladell	2 rebanar i 1 garlopa
Gerard Coris	1 garlopa
Arcadi Creus	2 esmeril
Industrial Corchera Catalana,SA	1 garlopa
Manufacturas Corcho Roqueta	fàbrica taps
Industrias Corcho y Derivados	1 màquina rebaixar i 3 barrines
Josep Nadal	1 garlopa
Ricard Turon	1 garlopa
Joaquim Vidal	fàbrica taps
Industrial Corchera Catalana,SA	fàbrica aglomerats
Manufacturas Puig, S.L.	objectes suro
Manufacturas Esp. Corcho, SA	fàbrica aglomerats
Balbí Clara	objectes suro
Emili Raset Coris	objectes suro
Productos Corcho Aglomerado,SL	objectes suro
Josep Auladell	taller taper
Josep Brunet	taller taper
Climent Casanovas	taller taper
Arcadi Creus	taller taper
Miquel Forn	taller taper

Emili Masgrau	taller taper
Narcís Nohé	taller taper
Francesc Roquet Carreras	taller taper
Maria Roqueta	taller taper
Anselm Xirgu	taller taper

ANY 1965

Industrial Corchera de Catalunya, S.A.	fàbrica aglomerats de suro
Casanovas Clemente, S.A.	fàbrica carracs de suro
Ramon Masgrau Gispert	fàbrica carracs de suro
Maria Roqueta Balmaña	fàbrica carracs de suro
Josep Auladell Rigau	fàbrica taps suro
Josep Blanch Vall-Ilosera	fàbrica taps suro
Pere Blanch Vall-Ilosera	fàbrica taps suro
Casanovas Clemente, S.A.	fàbrica taps suro
Arcadio Creus, S.A.	fàbrica taps suro
Compañía Hispana de Importación y Exportación, S.A.	fàbrica taps suro
Industrial Corchera Catalana	fàbrica taps suro
Josep Nadal Johera	fàbrica taps suro
Narcís Nohé Roqueta	fàbrica taps suro
Emili Raset Coris	fàbrica taps suro
Albert Ragolta Serarols	fàbrica taps suro
Enric Ribot Tarrats	fàbrica taps suro
Maria Roqueta Balmaña	fàbrica taps suro
Anselm Xirgu Massa	fàbrica taps suro
Maria Roqueta Balmaña	fàbrica taps suro
Balbí Clara Deulofeu	fàbrica objectes suro
Rosa Coris Soler	fàbrica objectes suro
Miquel Forns Ramon	fàbrica objectes suro
Manufacturas y Especialidades, S.A.	fàbrica objectes suro
Manufacturas y Especialidades, S.A.	fàbrica taps amb maquinària
Ramon Matas Coll	fàbrica taps 1 esmeriladora
Emili Raset Coris	fàbrica objectes suro
Tomàs Vila Torres	fàbrica article suro aglomerat
Joaquim Balmaña Bou	taller taper a mà
Maria Roqueta Balmaña	venda a l'engrós de taps

NOTES

- 1 En aquest treball fem un intent de síntesi de l'evolució del negoci surer a Llagostera. Per a més dades ens remetem al nostre llibre *Suro, carracs i taps*, cf. ALVARADO, 2004. Agraïeix als organitzadors de les conferències i als editors del llibre que m'hi hagin convidat a participar.
- 2 BLANCH-MASSANA, 1992: p. 4.
- 3 BARBAZA, 1986: vol. 1, p. 471.
- 4 Val a dir que algunes llegendes ubiquen a Llagostera, cap al 1750, l'inici de la fabricació dels taps de suro a Catalunya, per part d'un taper francès que s'instal·là a casa de la família Vingut, cf. MEDIR, 1953: p. 10; GRAU, 1989: p. 51. Aquesta llegenda només es pot considerar com a tal, sobretot si tenim en compte les recerques posteriors que han trobat tapers en altres localitats abans de 1750.
- 5 TUSELL ARMENGOL-GARCIA BOSCH, 2008: p. 5-6.
- 6 TURON, 1998.
- 7 Precisament el 1879 es calculava que el 45% de la superfície agrària i forestal de la província de Girona havia estat ocultada, de 588.380 hectàrees se n'havien amillarat 323.048; cf. SAGUER, 2005: p. 169.
- 8 TURON, 1998: p. 84.
- 9 MEDIR, 1953: p. 15
- 10 Els seus noms eren: Josep Sabater, Miquel Sabater, Joan Vilallonga, Llorenç Vilallonga, Tomàs Terné, Narcís Ferré, Joan Barti, Anicet Ballell, Josep Codolar, Miquel Vidal, Joan Bassets, Pere Sala, Benet Cruz, Llorenç Borrell, Rafael Carreras, Bernardí Terré, Llätzer Francesc Estrach, Feliu Estrach, Guerau Borrell, Jaume Cruz, Joan Noguer, Sebastià Raurich, Jaume Gros, Llorenç Costa, Llorenç Mundet, Tomàs Mundet, Rafael Ferré i Pere Valmaña, cf. AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 491, f. 140-150 (1971.09.07). Aquestes dades han estat facilitades gentilmente per Rosa Ros.
- 11 MEDIR, 1953: p. 459.
- 12 GIMÉNEZ GUITED, 1862: p. 93-94.
- 13 SALA, 1998: p. 112-116.
- 14 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matrícules industrials 1851-1853.
- 15 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matrícula industrial 1879-1880.
- 16 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matrícula industrial 1893-1894.
- 17 GIMÉNEZ GUITED, 1862: p. 93-94.
- 18 GICH-GIL, 1885: p. 15-16.
- 19 SERRAT BANQUELLS, 1898: p. 71.
- 20 La correspondència del fons de les empreses de Francesc Coris i Mundet, de Llagostera, indiquen aquest canvi, fins al decenni de 1890 els taps eren duts a l'estació de Caldes, a partir de l'arribada del "tren petit" el destí era l'estació de Girona.
- 21 ALVARADO, 2009: p. 75-80.
- 22 MEDIR, 1953; p. 54-56. Aquest episodi és el més conegut d'una sèrie de revoltes i aldarulls protagonitzats pels tapers del terç oriental de les nostres comarques, però no fou ni el primer ni el darrer. Són dignes d'esment els aldarulls als ports de Palamós i Sant Feliu el 1820 quan uns vaixells anglesos i suecs intentaren exportar suro sense obrar, cf. FERRER GIRONÈS, 1998: p. 20-22.
- 23 PUIGBERT, 2000: p. 167; FERRER GIRONÈS, 1998: p. 70.
- 24 Són dignes d'esment els comentaris que féu el geògraf anarquista Élie Reclus durant un viatge per Espanya el 1869: "*Cassá de la Selva y Llagostera habían sido dos centros carlistas. Los cristinos del país fueron exterminados, y las dos poblaciones, así como su comarca, fueron pasadas a sangre y fuego. Hacía de esto treinta años y ya la inmensa mayoría de los habitantes era republicana*", cf. RECLUS, 2003: p. 117.
- 25 Per ser més exactes, la reclamació era un increment del preu pagat pels patrons per cada miler de taps elaborats. La reclamació era d'un increment del 22% del preu de cada classe de taps, cf. ALVARADO, 2004: p. 108.
- 26 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1890.05.08).
- 27 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1890.06.08).
- 28 ALVARADO, 2004: p. 109.

- 29 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matricula industrial 1901.
- 30 Martí Montaner i Coris (Llagostera, 1860 – Palamós, 1926). El 1880 s'instal·là a Mainz per tal de continuar els negocis iniciats pel seu avi patern en el decenni de 1850. A la mort del seu pare Josep Antoni Montaner i Perxés agafà el control de la fàbrica de Palamós, que arribà a tenir un miler de treballadors. Alcalde de Palamós el 1904 i president de la Cambra de Comerç de Palamós entre 1899 i 1905 i entre 1919 i la seva mort.
- 31 SALA, 1998: p. 116-121.
- 32 ALVARADO, 2004: p. 132-136.
- 33 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matricula industrial 1919-1920.
- 34 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Administració General, Correspondència.
- 35 ESPADALÉ-MARTÍ, 2002: p. 9
- 36 SALA, 2003.
- 37 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matricula industrial 1920-1921 i 1923-1924.
- 38 MEDIR, 1953: p. 473. L'autor no indicà l'origen de les dades, hem de suposar que es tragueren de la Cambra de Comerç de Sant Feliu de Guíxols.
- 39 Entre els fabricants de carracs –o “cuadrillos”–, trobem Salvador Amatller, Miquel Bosch, Josep Brunet, la vídua i els fills de Carreras, Miquel Creus, Emili Esteve, Pere Freixas, Antoni Font, Emili Frigola, Gispert SB, Joan Mascort, Emili Masgrau, Josep Miró, Aureli Morató, Ramon Noguera, Narcís Nohé, Emili Planellas, Artur Roig, Francisco Roquet, Martí Rosés, Pere Sala, Joaquim Vidal i Espiridó Vilallonga; pel que fa als altres, Coris & Cia es dedicava al “serrín y granulados de corcho”, Gerard Coris feia “tapones, cuadrillos, granulados y serrín”, els successors de Francesc Martí fabricaven “tapones de todas clases”, Emili Raset produïa “tapones, cuadrillos, especialidades”, Pere Recolons es dedicava als “tapones de todas clases”, C. Roqueta als “corchos, tapones, especialidades” i Joan Virallonga Virallonga als “cuadrillos y tapones para champagne”, cf. *Industria Corchera*, n. 16, 1934, p. 482-485.
- 40 GAVALDÀ, 2000: p. 173.
- 41 AHN, Fondos Contemporáneos, Causa General, lligall 1.434.
- 42 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matricula industrial 1923-1924, 1928 i 1930.
- 43 SALA, 2003: p. 162-181.
- 44 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Població, Padrans d'habitants de 1910 i 1920.
- 45 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Cens Obrer de 1919. Es tractava del recompte de treballadors majors de dinou anys que havien de nomenar els seus representants a les Comissions de Treball que havien d'intercedir en el creixent clima d'esclat social que es produí a les indústries catalanes després de la fi de la Gran Guerra.
- 46 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1900.06.08).
- 47 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1900.06.13).
- 48 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1900.07.06).
- 49 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1900.07.14).
- 50 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1900.07.30).
- 51 FERRER GIRONÈS, 1998: p. 128.
- 52 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Administració General, Llibre d'Actes de Sessions, 12 d'octubre de 1910.
- 53 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1925.11.15).
- 54 Simultàniament Portugal esdevé la principal potència surera a nivell mundial, posició que ja no perdrà al llarg dels anys següents, cf. ZAPATA, 2002: p. 120-121 i p. 124-129.
- 55 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matricules industrials de 1932 i 1941.
- 56 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matricules industrials de 1946 i 1959.
- 57 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Llicència fiscal, 1962, 1978 i 1988.